

הרב יעקב אפשטיין

ביעור פירות שביעית במינים שפירותיהם מצויים בשדה כל השנה

הצגת הבעיה

יש מיני אילנות שבזמן שכלו מן המטעים והפרדסים הפירות שקדושים בקדושת שביעית, יש עליהם פירות חדשים שאינם קדושים בקדושת שביעית. האם יש ביעור לפירות הקדושים בקדושת שביעית באילנות אלו, או שכיוון שהמין בכללותו לא כלה מן השדה, אין להם ביעור?

א. הזמן הקובע את הביעור של כל מין

נאמר במשנה במסכת שביעית (פ"ט מ"ב-מ"ג):

[ב] שלש ארצות לביעור יהודה ועבר הירדן והגליל ושלוש ארצות לכל אחת ואחת גליל העליון וגליל התחתון והעמק ומכפר חנניה ולמעלן כל שאינו מגדל שקמין גליל העליון ומכפר חנניה ולמטן כל שהוא מגדל שקמין גליל התחתון ותחום טבריא העמק וביהודה ההר שפלה והעמק ושפלת לוד כשפלת הדרום וההר שלה כהר המלך מבית חורון ועד הים מדינה אחת. [ג] ולמה אמרו שלש ארצות שיהיו אוכלין בכל אחת ואחת עד שיכלה האחרון שבה רבי שמעון אומר לא אמרו שלש ארצות אלא ביהודה ושאר כל הארצות כהר המלך וכל הארצות כאחת לזיתים ולתמרים.

הריב"מ"ץ (למשנה ג) מבאר איך קובעים את זמן הביעור במיני הפירות שגדלים באזורים שונים בארץ:

ולמה אמרו ג' ארצות שיהיו אוכלין בכל אחת ואחת. פי' כל אחד ואחד עד שיכלה האחרון שבה מן השדה, כגון ארץ מבכרת ונשלמין התפוחין והפירות מיד, ויש שם ארץ אפילה שאינן כלין משם התפוחין והפירות מיד, אוכלין במבכרת בלא ביעור, כל זמן שימצאו אותן הפירות באכילה.

כלומר בכל ארץ יש פירות מבכרים ופירות אפילים (לפי תנאי הגידול), וביעור של כל מין נעשה רק לאחר שכלה הפרי האפיל מאותו מין באותה ארץ.

ב. שיטת הגרש"ז אויערבאך

הגרש"ז אויערבאך כותב בשו"ת 'מנחת שלמה' (ח"א סי' נא סעיף טו):
בענין כלה לחיה מן השדה נראה דכלה לחיה מן השדה היינו שעיקר אותו מין אינו מצוי כלל בשדה אבל אם בשעה שכלו הפירות של שנה שביעית כבר נתחדשו מאותו המין בשדה משל שנה שמינית **הרי זה חשיב מתקיים בארץ ואין לו ביעור...**

דעתו של הגרש"ז א שדברי חכמים: ¹ 'כלה לחיה מן השדה - כלה לבהמתך מן הבית' נסובים לא על פירות שנה שביעית אלא על כל המין הגדל בכל השנים. ולכן אם חיה יכולה לאכול מאותו המין אף שכלה כבר המין הקדוש בקדושת שביעית, כל המין פטור מביעור. ובנוגע לבנות שוח,² דעתו שאין להן ביעור, מפני שהפרי בשל רק בשנה השלישית לאחר שחנט, ונמצא שעל העצים נמצאים פירות של שלוש שנים, כל פרי בשלב גידול אחר. וכיוון שהפרי מצוי בשדה, אין צריך לבער את פירות השנה השנייה אחר שמיטה, הקדושים בקדושת שביעית.

ג. דחיית דברי הגרש"ז אויערבאך

1. דין בנות שוח

ישנם כמה ראשונים שדבריהם חולקים על דברי הגרש"ז אויערבאך וסותרים את דעתו, הן במפורש בנוגע לבנות שוח, והן בנוגע לעיקרון שקובע הגרש"ז א. בנות שוח הן מיני תאנים גרועות, שתהליך הגידול שלהם אורך שלוש שנים. פרי אשר חונט בשביעית יבשיל רק בשנה השנייה לאחר שביעית, והשאלה היא מתי חל הביעור בפרי זה. בנוגע לכך כתב רבינו חננאל (ראש השנה טו ע"ב):

...הנה בנות שוח שחנטו קודם ט"ו בשבט וחונטין עוד אחר ט"ו בשבט בכל השנה ומה שחנטו בשנת השמטה אחר ט"ו בשבט נוהגין בהן דין שביעית בשנה השנייה של שבוע שמתאחרין בנות שוח הללו באילן ג' שנים... הנה בנות שוח אינם כגון ב' בריכות בשנה לפי שאין עושין אלא בריכה אחת בכל שנה ושנה. והנה מה שחנטו קודם ט"ו בשבט חשובין משנה ששית. ושחנטו אחר ט"ו בשבט חשובין משנה השביעית ומתבערין בשנה השנייה של שבוע שהיא שנה שלישית לחנטתו... ושחנטו בשנת השמטה בשביעית נגמרין בשנה התשיעית שהיא שניה של שבוע הנכנסת. ונוהגין בהן דין שביעית ומתבערין כי בשביעית היתה חניטתן. וכך דרך סידורן לעולם. כל הפירות של בנות שוח שחונטין בשביעית נוהגין בהן דין שביעית בשנה השנייה של שבוע והיא שנת גמירת הפרי הנחנט בשביעית עצמה.

1. תענית ו ע"ב; נידה נא ע"ב; ירו' שביעית פ"ט ה"ב.
2. ז"ל שו"ת מנחת שלמה א, סי' נא אות טו: 'ולפי"ז בנות שוח דעושין פירות בכל שנה אלא שנגמרין אחר ג' שנה אין להם ביעור בשנה שניה מפני שכבר מצויין בשדה בנות שוח של שנה ח' וט'.

נמצאו בכל שנה ג' מיני פירות בזה האילן מקצתן צמל והן שחנטו מקודם לכן בשנתים. ומקצתן בוחל והן שחנטו מדאשתקד ומקצתן פגין והן בזו השנה. רבנו חננאל קובע שבנות שוח הקדושות בקדושת שביעית, היינו שחנטו בשביעית, מתבערות בשנה השנייה שאחר שביעית; אף על פי שיש על האילנות פירות שחנטו בשמינית ויש שחנטו בתשיעית. וכן מפורש ב'פסיקתא זוטרתא'³ כדעת רבנו חננאל. עולה מדברי רבנו חננאל ומדברי ה'פסיקתא זוטרתא' שבנות שוח, שביעית שלהן שנה שנייה לשמיטה, ועד אז אינן בשלות ולכן אינן נחשבות ראויות לאכילה לחיית השדה. בשנה השנייה לשמיטה הן נעשות בשלות וראויות לאכילה, וכשהן כלות מן העצים בשדה - חייבות אף בבית בביעור. זאת בניגוד למה שכתב הגרשז"א, שפירות שמינית ותשיעית שנמצאים על העצים גורמים שאף בנות שוח של השנה השביעית ייחשבו מצויות לחיה שבשדה. פירות שמינית ותשיעית אינם בשלים (אלא הם בשלבי גידול שונים שאינם ראויים לאכילה), ולבנות שוח יש עונת הבשלה ואחר כך זמן ביעור, כמו כל מין אחר.

2. דין ביעור באתרוג ובליומן

אם אפשר לומר את סברתו של הגרש"ז אויערבאך, ניתן לכאורה לאומרה באתרוג (ובליומן). מפני שאתרוג הוא פרי ה'דר באילנו משנה לשנה' (סוכה לה ע"ב), ובמשך כל השנה ישנם פירות על העץ בשלבי גידול שונים; ולכן צריך לבדוק האם פרי כזה צריך ביעור. וכך נאמר בתוספתא (שביעית פ"ד הכ"א):

אמ' ר' יוסה העיד ר' אבטלס משם חמשה זקנים שאתרוג כשעת לקיטתו למעשר ורבותינו נמנו עליו ואמרו באושא **שאתרוג בשעת לקיטתו למעשר ולביעור** ר' שמעון או' אתרוג שנכנס מערב שביעית לשביעית או שיצא משביעית למוצאי שביעית פטור מן המעשר ופטור מן הביעור אין לך שחייב במעשרות אלא דבר שגדל בחובה ונלקט בחובה אין לך שחייב בביעור אלא שגדל בשביעית ונלקט בשביעית.

רבי יוסה ורבי שמעון נחלקו בשאלה מהו האתרוג שחייב בביעור; האם לקיטתו וגידולו קובעים או שמא החנטה קובעת. אבל לכולי עלמא אתרוג חייב בביעור. ברייתא זו הובאה בסוגיה בראש השנה (טו ע"א), הנוקטת כמה פעמים שאתרוג חייב בביעור. וכן הובאה בתשובת הגאונים⁴ שביארה את הסוגיה בראש השנה. וכן הר"ש⁵ מזכיר סוגיה זו, וכן ר' עובדיה מברטנורא בפירושו⁶ ו'תוספות'⁷ הזכירו גם כן את סוגיית ראש השנה,

3. פסיקתא זוטרתא, לקח טוב, ויקרא פר' בהר ע"א, כה, ד. פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) הוא מדרש על התורה שחיבר ר' טוביהו ב"ר אליעזר, שחי בצפון יוון סביב שנת ד"א תת"ן (סוף המאה הי"א - תחילת המאה הי"ב). הוא השתמש בדברי חז"ל בתלמודים ובמדרשים, וגם בדברי רבי משה הדרשן מנרבונה. הוציאו לאור מכת"י החוקר שלמה בובר בוויילנא תר"מ (1880) [ביוגרפיה מתוך פרויקט השו"ת].

4. תשובות הגאונים, הרכבי סי' רמג.

5. ר"ש, שביעית פ"ט מ"א.

6. רע"ב, סוכה פ"ג מ"א.

שלפיה אתרוג חייב בביעור. וכך היא דעת הראשונים: ר"ת, תוספות, רשב"א, תוס' רי"ד, ריטב"א, מאירי, ר"ן למסכת ראש השנה (שם). לפי כולם אתרוג חייב בביעור, וכן מפורש בדברי המאירי.⁸ ואף ה'אור שמח'⁹ כתב שאתרוג חייב בביעור.

גם ב'ספר השמיטה' (פ"ט סעי' ט) נכתב שאף אתרוג חייב בביעור, ושם (הערה 4) נכתב: ולכאורה קצ"ב הלא האתרוג מתקיים משנה לשנה וגם לשנה אחרת [אכן דינו הוא כאילן העושה ב"פ המבואר בר"מ פ"ו ה"ה וה"ה אתרוגים, ודינם משכלו פירות הקיץ דאין סומכין על הסתווניות וק"ו שאין סומכין על פירות שנה אחרת וכיון שכלו אתרוגים של גידולי שביעית הר"ז זמן בעורם - הערת הגאון מוהרא"י קוק זצ"ל]. עתה מצאתי תשובה שהשיב חו"ז מו"ר הגאון מוהר"ש סלנט זצ"ל להגאון הנצי"ב זצ"ל בה כתב לו הגרש"ס שכפי שחקר על זמן ביעור אתרוג - הנהו ברוב השנים בחדש שבט.

ואמנם מצאתי שהגרש"ז א עצמו כתב על כך שאתרוג חייב בביעור, בשו"ת 'מנחת שלמה' (תניינא ס' ככג אות ט). ובאמת, לשיטתו הוא מתקשה מדוע חייב האתרוג בביעור:

ולמש"כ צריך ביאור בגמ' ר"ה ט"ו ע"א ועיי"ש דנשמע להדיא שנוהג ביעור באתרוג, וקשה דהלא דר משנה לשנה וגם מתקיים באילן שתים ושלוש שנים כדכתבו התוס' בר"ה [י"ד ע"ב] ובסוכה דף מ' ע"א [תוד"ה ולשביעית], ומצאתי כי בספר השמיטה להגר"מ טוקצינסקי הרגיש בזה בפ"ט הערה 4 ומביא שם מהגאון מוהר"ש סלנט זצ"ל שביעורו הוא בחדש שבט. אך עכ"פ אתמה מאד דכיון שיש לו ביעור א"כ לדעת הרמב"ם שמחמיר דניזל באתרוג לחומרא בתר לקיטה, א"כ הרי הו"ל זמן ביעורו תיכף במוצאי שביעית, גם מה שכתב שם דדמי לאילנות שעושין שתי פעמים בשנה, דהתם מ"מ בין פעם לפעם איקרי שפיר כלה לחיה מן השדה, משא"כ זה שמתקיים ב' וג' שנים. ואולי י"ל דאף שיכול להתקיים, מ"מ נוהגין לתולשן בזמן קבוע בשנה. ויצא מזה חדוש גדול. ומסתפקא נמי בהני דתנן בהו שאין להם ביעור איך הוא הדין אם אירע בדרך מקרה שכלו כלם מן השדה, ולא אתרוג לא דמי משום דאפשר דשאני אתרוג שכך דרכו תמיד. וברידב"ז סימן ח' הלכה י"ג כתב דבזה"ז אין נוהג כלל חובת ביעור באתרוג.

הגרש"ז א מסביר שיש להבחין בין אתרוג, שמתקיים על העץ שנתיים ושלוש, שלכאורה אין לו ביעור, לבין מיני פירות שיש להם שני יבולים בשנה, שאז יש להם ביעור. הגרש"ז א מוסיף שכנראה באתרוג יש ביעור, כי בכל אופן נוהג לקטוף אותו בזמן קבוע בשנה. ואמנם כאמור, עולה שהגרש"ס והרב טוקצינסקי סברו שיש לאתרוג ביעור. ומדברי הרא"ה קוק למדנו להפך מדברי הגרש"ז א, שפירות שביעית שיש ממינם בשדה שאינם של שביעית, הפירות שאינם של שביעית אינם גורמים לכך שפירות שביעית לא יצטרכו

7. תוס', פסחים נא ע"ב ד"ה כל הספיחים.

8. מאירי, סוכה לט ע"ב.

9. אור שמח, הל' מעשר שני ונטע רבעי פ"א ה"ה.

ביעור. זאת מפני שהביעור הוא רק לפירות שביעית, ורק בהם מתחשבים בשאלה אם כלו לחיה מן השדה, ולכן מעת שכלו פירות שביעית לחיה מן השדה - צריך לבער בבית. וכדברי האחרונים שנזכרו, כתב הרש"ס בהסברת הברייתא מהתוספתא של אוצר בית דין (שביעית פ"ט ה"ד), לגבי לימונים שיש להם ביעור. וזו לשונו :

וה"פ כל מי שהיה מביא פירות לתוך ידן דאית בהו קדושת שביעית כגון לימוניש דעושין מהן כבש ואוצר ובולבסין שקורין וירדינג'יאש שעושין מהן כבש דאית בהו קדושת שביעית דבתר לקיטה אזלינן בהו מיד בכניסת תשרי, הילכך נותנין לו מהן ג' סעודות וכל זה היה בתחילת שנה שביעית ומפירות ששית דאית בהו קדושה מחמת לקיטתן בשביעית מוסרין ליד הבי"ד והבי"ד מצמצמין להן ואין נותנין אלא לכאור"א נותנין כדי יומו בלבד והשאר מכניסין לאוצר שבעיר **עד שמגיע ביעור של אלו...**

ד. שיטת ה'חזון איש' כראי"ה קוק

נראה שגם מעיני ה'חזון איש' נעלמו רבנו חננאל והפסיקתא שהובאו לעיל - כיוון שהוא אינו מביאם. ה'חזון איש' (שביעית סי' יב ס"ק ב) כתב:

ויש לעי' אי בנות שוח חייבין בביעור כיון דכשכלה מן הבית עדיין יש לחיה בשדה מאותו המין מאותן שחנטו בראשונה וכמש"כ הר"ש מהירו' דעושות פירות בכל שנה אלא שנגמרות אחר ג' שנה ונראה דכל שכלה משנה שביעית חייבין בביעור וכדתנן פ"ט מ"ד אוכלין על הדופרא אבל לא על הסתנויות ר"י מתיר כ"ז שבכרו עד שלא יכלה הקיץ, אלמא לת"ק אע"פ שבכרו עד שלא כלה הקיץ אין אוכלין עליהן וכתב הר"מ פ"ז ה"ה הטעם מפני שדומין לפירות שנה אחרת ומבואר דסתנויות הן מין אחד עם ענבים [א"נ שאין אוכלין עליהן סתנויות של שביעית קאמר] מ"מ כיון שטבען לגדל במוצאי שביעית אין אוכלין עליהן פירות שביעית, והדברים ק"ו הרי התם בכרו בשביעית וקדישין בקדושת שביעית ואפ"ה אין אוכלין עליהן, כש"כ שאין אוכלין בני"ש של שביעית על סמך הפירות שחנטו במ"ש.

ובמקום אחר כתב ה'חזון איש' (שביעית סי' טו ס"ק ג):

אוכלין על הדופרא אבל לא על הסיתנויות ר"י מתיר בזמן שבכרו עד שלא יכלה הקיץ, נראה דבכל פירות כשיש נכנסין משביעית לשמינית וחנטו בשביעית אוכלין עליהן דכשם שהולכין אחר חנטה לענין קדושת שביעית ה"נ חשיבי פירות שביעית לענין שאוכלין עליהן, וכן בתבואה שהביאה שליש בשביעית ויצאה לשמינית, וכן באורז ודוחן וחברותיהן שנשרשו בשביעית ויצאו לשמינית, אבל אם חנטו הפירות בשמינית אין אוכלין עליהן אע"ג דכשהגיע זמן הביעור כבר יש לחיה בשדה פירות שמינית, אבל הכא אין אוכלין על הסתנויות של שמינית אע"ג דחנטו בשביעית ויש בהן קדושת שביעית מ"מ כיון שאילנות המגדלים סתנויות

אינם גדילים בקיץ ועיקר גידולן בכח הסתיו של שמינית חשיבי כפירות שמינית
ואין אוכלין...

עולה מדברי ה'חזון איש' שהוא מגדיר כרב קוק זצ"ל, שלעניין זמן הביעור - רק פירות
שביעית כלולים במשך הזמן הקובע ולא פירות שאינם קדושים בקדושת שביעית, אפילו
הם על אותו עץ! וכך נכתב ב'דרך אמונה'¹⁰

מסקנה

נראה שנדחתה דעתו של הגרש"ז אויערבאך, ואין סומכים לעניין ביעור על פירות אותו
המין שאינם קדושים בקדושת שביעית. ולכן יש ביעור לפירות שביעית במיני אילנות
שיש עליהם פירות חדשים שאינם קדושים; ובין לאתרוג ובין לבנות שות, יש ביעור
בזמנם.

10. דרך אמונה, הל' שמיטה ויובל פ"ז ס"ק ב.